

De identiteit van de geestelijk verzorger

Bron van kwaliteit of ideologisch masker?

Welke rol speelt de levensbeschouwelijke identiteit van een christelijk geestelijk verzorger in zijn of haar werk? Tegen de achtergrond van de seculiere samenleving zoekt de auteur naar een passend antwoord, waarbij hij ervan uitgaat dat kerk en samenleving met elkaar verbonden zijn door een natuurlijk partnerschap. In het verlengde van de opdrachten van de kerk omschrijft hij de taak van de geestelijke verzorging, die op haar beurt de kerk beïnvloedt. Juist de uitwisseling over elkaars levensbeschouwelijke identiteit verbindt geestelijk verzorgers van allerlei snit en achtergrond. Het artikel is een bewerking van een inleiding tijdens de studiedag van de Katholieke Sector in 2016.

Joris Vercammen

NOG NIET ZO LANG GELEDEN had ik een gesprek met een priester die als geestelijk verzorger werkzaam is. Hij vertelde mij over discussies met een collega, die geen kerkelijk ambtsdrager is. Het onderwerp: de mate waarin de eigen geloofsovertuiging een rol moet of mag spelen bij de praktijk van het geestelijk verzorger-zijn. De collega was ervan overtuigd dat men zo neutraal mogelijk moet zijn en dat dus elke zweem van 'pastoraat' vermeden dient te worden. Mijn gesprekspartner vindt daarentegen dat de eigen identiteit als christen en als priester mee moet resoneren in het werk. 'Anders kan ik mijn werk niet goed doen', voegt hij eraan toe.

Hij illustreert deze stelling met een aantal voorbeelden. Daaruit blijkt dat het zijn ambitie is om zijn contact met cliënten de nodige kwaliteit te geven. Dat betekent onder andere dat hij *niet* de behoefte voelt om mensen met allerlei 'vrome verhalen te belasten'. Hij deelt met mij zijn ervaring met een cliënt die om euthanasie gevraagd had. In dit specifieke geval had hij de grootst mogelijke moeite gehad met het feit dat cliënt in kwestie geen andere uitweg meer had gezien. Toch had hij de cliënt trouw en intensief begeleid. Hij deelde met mij zijn onmacht, terwijl hij me tegelijk vertelde hoe hij deze cliënt tot het einde toe in het volle respect voor diens keuze had bijgestaan.

Die onmacht én die solidariteit: beide hadden te maken met een professionele attitude die, volgens zijn eigen aanvoelen, gevoed wordt door een diep ervaren appel dat erin bestaat 'namens God' bij mensen present te willen zijn. Als geestelijk verzorger wil hij getuigen van Gods intentie om ieder mens tot wasdom te laten komen én van Gods mededogen dat van lijden en verlatenheid weet. Dat ervaart deze priester als zijn eigen identiteit waaruit hij de inspiratie put voor zijn werk

als geestelijk verzorger. Zonder die identiteit zou zijn werk als geestelijk verzorger niet die kwaliteit kunnen hebben waartoe hij nu in staat is. Toch blijft het blijkbaar een moeilijk punt voor zijn 'ongebonden collega'.

Reflecterend op dit getuigenis, lijkt het mij dat een onderscheid gemaakt moet worden tussen wat ik een 'professionele attitude' noem en de religieuze identiteit. Mijn stelling is dat bij een gees-

telijk verzorger precies die identiteit mede bepalend kan zijn voor de kwaliteit van de professionaliteit. Die kwaliteit wordt immers in ruime mate bepaald door de authenticiteit in het optreden als geestelijk verzorger. Authenticiteit blijkt uit de mate waarin men in staat is tot het leggen van echte verbindingen waarbij ook 'andersdenkenden' het respect ervaren dat hen toekomt omdat men in de geestelijk verzorger op de eerste plaats een medemens en dus een tochtgenoot herkent. Dat gegeven onderscheidt de geestelijk verzorger van andere professionals die zich om het welzijn van de cliënt bekommeren.

Authenticiteit blijkt uit de mate waarin men in staat is tot het leggen van echte verbindingen

Identiteit staat onder druk. Met name is dat het geval voor geestelijk verzorgers met een christelijke achtergrond. De problematiek hangt nauw samen met het zoeken van de kerken zelf. Zij zien zich in de seculiere samenleving geconfronteerd met de noodzaak van een herpositionering. Daarbij reageren onderscheiden kerken (zeer) verschillend op actuele uitdagingen: van heel angstig en met veel weerstand tot open voor actuele ontwikkelingen en vrij om zich er constructief toe te verhouden. Daar waar stevig wordt ingezet op 'eigen gelijk' leidt een en ander vaak tot polarisatie. Dat soort ontwikkeling heeft grote gevolgen voor de geestelijk verzorger. Zij missen daardoor niet alleen ruggensteun en inspiratie, maar voelen zich bovendien fijn gemalen tussen de ideologische molenstenen. Helaas brengt de oecumene in ons land de zichtbare eenheid van kerken en christenen niet echt dichterbij. Als de kerken minder zouden lijden aan profileringsdrang, dan zou de vraag welke rol de identiteit van de geestelijk verzorger speelt een heel andere plaats krijgen. De vraag zou minder benaderd worden vanuit een krimp en meer vanuit het ideaal van dienstbaarheid.

Tegen die achtergrond wil ik ingaan op de vraag hoe een (christelijke) identiteit van positieve invloed kan zijn op het functioneren van een gees-

telijk verzorger die christen is. Ten eerste ga ik in op het problematische feit dat een gemeenschappelijke identiteit in onze seculiere cultuur onder druk staat. Vervolgens reflecteer ik op hoe 'de kerk' in die cultuur aanwezig zou kunnen zijn. Ten derde beschrijf ik drie grote opdrachten die 'de kerk' volgens mij in die cultuur heeft. In een vierde punt pas ik een en ander toe op het uitoefenen van het vak van geestelijk verzorger.

De seculiere samenleving

In een seculiere samenleving staat elke soort van exclusieve groepsidentiteit onder druk. Vermeden dient immers te worden dat groepen van mensen zich opsluiten in een eigen wereld en daardoor minder deelnemen aan de gemeenschappelijke opdracht die een samenleving is. Voor hun veiligheid en voor hun welvaart zijn mensen afhankelijk van brede samenwerking. Vanuit dat gegroeide praktische besef is het ongehoord dat een bepaalde groep zich afzondert in een eigen (gesloten) wereld. Alleen het actief inzetten van de onderlinge afhankelijkheid leidt tot het vertrouwen dat nodig is om een veilige, geborgen en vreedvolle samenleving op te bouwen. De ontwikkeling heeft geleid tot wat Boutellier beschrijft als 'het seculiere experiment'. Hij beschrijft het als 'de afname van de sociaal regulerende functie van een gemeenschappelijk geloof in een (intentionele) hogere macht' (Boutellier, 2015, p. 24). De auteur verdedigt de emancipatiegedachte die eraan ten grondslag ligt. In het samenleven zonder God toont de westerse samenleving volgens hem een enorme veerkracht. 'Het is geen zootje geworden, zoals mijn vader dacht. Er zijn tal van problemen, maar ze blijken niet onoverkomelijk. De westerse samenleving is behoorlijk succesvol in termen van zelfverkozen en opgelegde discipline – daar blijkt geen God voor nodig' (Boutellier, 2015, p. 29). God, als regulerende instantie, rijst op uit de menselijke inspanningen om een ordelijke samenleving op te bouwen. Boutellier spreekt in dat verband van een 'emergente God' (Boutellier, 2015, p. 205). En zo zie je dus, ook bij Boutellier, dat ook het seculiere experiment – een samenleving zonder 'transcendente God' dus – een kwestie van 'geloof' is. Het is een kwestie van geloof in waarden en normen om samen een zinvol leven op te bouwen en niet te blijven steken in de vele ervaringen van gebrek aan zin die ons dagelijks overkomen.

Te verwachten valt dat de cohesie in de samenleving sterker wordt naarmate meer mensen dat geloof in gemeenschappelijke waarden en normen delen. In die zin kan men stellen dat in een samenleving waarin de secularisering toeneemt, het verlangen naar geloof niet alleen overeind blijft, maar zo mogelijk nog intenser wordt.

Het seculiere experiment is dus vóór alles een experiment van zingeving. Toch is de angst voor de religie groot. Men vreest immers de claim van een of andere zogenaamd 'objectieve waarheid' en haar radicale aberraties, en de vervreemding die er het gevolg van is (Boutellier, 2015, p. 200; De Kesel, 2010; de Botton, 2012). Religie moet dus uitgebannen. Wat dan over blijft is het pragmatische gesprek over de inrichting van het samenleven. 'We hebben geen *shared faith*, maar een *shared fate* – geen gemeenschappelijk geloof, maar wel een gemeenschappelijke lotsbestemming. Het is een fundamentele omkering van traditie naar toekomst' (Boutellier, 2015, p. 202-203). Zingeving wordt de uitdaging om samen een richting te gaan bepalen. Maar, is het dan niet kortzichtig je van de religie te willen ontdoen? In de religie zit immers ook heel wat levenswijsheid opgeslagen die belangrijk zou kunnen zijn bij het ontwerpen van een zingevingskader voor mens en samenleving. Dat is de reden waarom religieuze levensvisies dienen ingebracht te worden in die samenleving. Maar de vraag is hoe dat dan te doen.

Kerk en samenleving: een partnerschap

Mijn stelling is dat religie en waarheid 'intieme vreemden' zijn voor elkaar, zoals dat ook gezegd wordt van partners. Religie is namelijk het verlangen om te kennen wat niet te kennen valt. Religie is het verlangen naar een waarheid dat altijd groter is dan de menselijke behoefte aan dogmatische zekerheid en zich daarom onttrekt aan iedere menselijke claim. Het is de referentie aan een waarheid die je nooit kunt bezitten en die dus voortdurend je behoefte aan controle en beheersen relativeert. Geloof is geen bezit. Gelovigen bezitten helemaal niets. 'Ik zou zelfs kunnen beweren dat het *mij* bezit, dat ik aan mijn geloof ten dienste sta en niet andersom. Wanneer ik de waarheid claim voor mijn religieuze overtuigingen dan beweer ik daarmee niet dat *mijn* opinie of geloof superieur is, maar getuig ik ervan dat ik

me heb voorgenomen mijzelf volledig ten dienste te stellen van de werkelijkheid die mijn wereld heeft veranderd en mij heeft bevrijd van de slavernij van strijd en rivaliteit', aldus Rowan Williams (2013, p. 376).

Hieruit volgt dat het gelovig getuigenis 'slechts' kan gaan over hoe het leven de persoon in kwestie geïnspireerd heeft om er de gestalte aan te geven die het heeft. Getuigenis kan nooit gericht zijn op het 'winnen van zieltjes', ook al gaat er logischerwijze een uitnodiging van uit. Toch zal het wezenlijk altijd 'slechts' gaan om een aanbod van bevrijding en een absolutie, die de degene die getuigt al ervaren mocht. Wie het hiermee eens is, die zal ervan overtuigd zijn dat een oprechte religieuze

In een seculiere samenleving staat elke soort van exclusieve groepsidentiteit onder druk

houding altijd geweldloosheid als kern heeft. Men wil niet overtuigen, men wil geen voordelen voor zichzelf bemachtigen, men wil geen voorrechten waardoor men de eigen overtuiging aan anderen zou kunnen opleggen, men wil ook niet op de eerste plaats voor de eigen veiligheid gaan. Neen, men wil de ervaring van bevrijding die men zelf geschonken kreeg, ook aan anderen doorgeven. In die zin wil men getuigen van een waarheid die het niet moet hebben van een wereldse overwinning. Onthechting is wezenlijk. Wellicht blijft het ook de gelovigen verbazen dat ze pas echt ernstig genomen worden als ze de ambitie hebben laten varen om ernstig genomen te worden, of te worden beschermd of zelfs te worden gehoorzaamd. De geloofsgemeenschap is slechts van God afhankelijk en niet van maatschappelijke goedkeuring. Dat is nu precies haar kracht, ook ten aanzien van de samenleving, maar die kracht wordt pas werkzaam vanuit de kwetsbaarheid van de onthechting. Zie naar Jezus voor Pilatus. 'Mijn Rijk is niet van deze wereld; zou dat wel zo geweest zijn, dan hadden mijn soldaten er wel voor gevochten, maar het is niet van deze wereld...' (Johannes 18,36).

Het Godsrijk waarnaar Jezus' handelingen en woorden verwijzen is niet zomaar te rangschikken onder de kenmerken van een menselijke samenleving. Het verwijst naar de kwaliteit van onze publieke en private relaties zoals God die bedoeld heeft. Mensen die zich door die kwaliteit lieten en laten bepalen, maken Gods bedoeling in de geschiedenis duidelijk. We mogen verwachten dat die bedoeling nu reeds deels gerealiseerd kan worden in het leven van de gemeenschap rond Jezus, en we mogen geloven in een volledige realisering ervan in een toekomst die alleen God kent. In die zin is 'de kerk', als die gemeenschap van christengelovigen rond Jezus, een beheerder van een radicale en universele visie 'op een sociale orde zonder angst, onderdrukking, gewelddadige uitstoting en het zoeken naar zondebokken, omdat het een visie is waarin iedereen zijn of haar afhankelijkheid van elkaar erkent en waarin iedereen een unieke gave voor allen heeft' (Williams, 2013, p. 378; zie ook Borgman, 2017, pp. 144-146). De geloofwaardigheid van die visie is niet afhankelijk van het succes van de kerk, maar van haar authenticiteit, die kwetsbaarheid als kern heeft.

Een oprechte religieuze houding heeft altijd geweldloosheid als kern

We kunnen dat nog concreter maken. De inbreng van de christenen zal allereerst gaan over de absolute waardigheid van elke mens, ook al is de mens misschien ziek, gehandicapt, nog ongeborn of behorend tot de komende generaties. Daarbij stellen christenen dat deze waardigheid geen resultaat van een of andere afspraak onder mensen is, want deze waardigheid is niet onderhandelbaar. Mensen zullen altijd in de verleiding komen het eigenbelang voorop te stellen, het belang van de eigen groep, enz. Daarom stellen christenen dat echte gelijkwaardigheid van alle mensen slechts door God gegeven wordt!

De tweede bijdrage van christenen is de boodschap dat alles wat mensen in het verleden ondernomen hebben en de wijze waarop zij hier en nu denken en handelen, een universele betekenis

heeft in het kader van Gods droom van een menswaardig leven voor alle mensen. De vriendschap waartoe ik in staat ben is een bijdrage aan de 'verliefde-lijking' (*amorisatio*) van de wereld, om het met een term van Teilhard de Chardin te zeggen. Daartegenover zal de haat die ik zaai de menselijke onmacht om lief te hebben alleen maar vergroten. De burgermaatschappij kan dus niet steunen op enkel menselijke consensus. De kerk wil dit bewustzijn van de eigen kwetsbaarheid van elke menselijke onderneming levend houden, niet om die (nl. de menselijke onderneming) onderuit te halen, maar om ze stevig te verankeren (vgl. Borgman, 2017, pp. 107-132). Daardoor houden mensen, ook al mislukt dat vaak, toch de hoop dat het wel lukken kán. Gelukkig kunnen we dat ook af en toe zien. Dat getuigenis is een kwestie van dienstbaarheid die niet gebaat is bij welke vorm van geweld dan ook. De kerk is het minst geloofwaardig als ze te zeer bezig is met haar eigen veiligheid, en het meest als ze toegewijd is aan het welzijn van de mensen die ze ontmoet in de concrete leefwereld die christenen en niet-christenen met elkaar dagelijks delen.

Drie opdrachten voor de kerk

Om het nog wat concreter te maken, wil ik beschrijven welke opdrachten ik voor de kerk zie. Ze zal aan die opdrachten alleen toekomen als ze haar eigen actuele gestalte relateert en zich zelf door de christelijke traditie laat bevragen en kneden. Wat ik beschrijf, zie ik zelf als een ideaal dat we voor ogen moeten hebben als we nadenken over de positie van de kerk in een seculiere samenleving. Ik blijf over 'de kerk' spreken, omdat ik de hele oecumenische geloofsgemeenschap in het oog wil houden. Naarmate de zichtbare eenheid van de christenen groeit, zal ook de kerk als 'gemeenschap rond Jezus' weer realiteit worden. Het is in deze spirituele en theologische betekenis dat ik de term 'kerk' hier dan ook gebruik. Die kerk zal kunnen worden gezien als een bondgenoot van de samenleving, hetgeen tot uiting kan komen in een drievoudige opdracht waartoe ze geroepen wordt. De kerk zal (1) de ruimte zijn waar heiligheid ervaren kan worden, (2) een partner willen zijn voor allen die naar wijsheid streven, en (3) een bijdrage leveren aan daadwerkelijke solidariteit, het eerst aan hen die deze het meest nodig hebben.

(1) De kerk is de ruimte waar het verhaal van Gods verbond met de mensen wordt gevierd, gekoesterd en verteld. Ze is Gods Volk van gelovigen die samen optrekken omdat ze leven vanuit hun gegeven zijn aan dat verbond. In Jezus heeft dat verbond de gestalte aangenomen van een liefde zonder voorbehoud. Door die liefde kreeg Jezus' leven een kwaliteit die hem vrijwaarde van ondergang in de dood. Die liefde wordt in de gemeenschap van gelovigen die zich rond de Verrezenen vormt, in taal en teken gevierd op een wijze waardoor men zelf ook meer 'liefdesbekwaam' wordt. En zo houdt de kerk de wereld open op het perspectief van een liefde zonder voorbehoud, en is ze als een openstaand raam waardoor de wereld de levensnoodzakelijke zuurstof kan krijgen. Zonder die liefde die niet berekent, is de mensenwereld verloren.

(2) De kerk is de partner van allen die naar wijsheid streven. Als mensen met elkaar het gesprek aangaan over hoe het met henzelf en met hun samenleving verder moet, dan moeten ze op de kerk kunnen rekenen. De kerk voelt zich geroepen om deel te nemen aan dat gesprek. De kerk is bekend met de kwetsbaarheid van mensen en heeft geleerd die te vertrouwen als een weg naar verbondenheid. In de kerk wordt afhankelijkheid niet gezien als een gevaar, maar eerder als een uitnodiging tot zelfgave die met de schepping zelf gegeven werd (vgl. Borgman, 2017, pp. 63-84). Met alle mensen van goede wil (andersgelovigen, niet-gelovigen en medechristenen) wil de kerk bouwen aan een cultuur van wijsheid waarvan dankbaarheid en respect de grondkleuren zijn.

(3) Ten derde wil de kerk bijdragen aan een solidariteit die de vertaling is van de liefde waaruit ze leeft, met concrete daden die getuigen van broederlijk en zusterlijk delen. Waar mensen concreet in de knoei komen, daar zal de kerk op een of andere wijze te vinden zijn en zich concreet inzetten voor het lenigen van noden. Bovendien wil de kerk zich altijd vooral door de armsten laten interpellieren, omdat zij als geen ander afhankelijk en kwetsbaar zijn. Het is de concrete solidariteit met de armen die de kerk ervoor hoedt een geloof te belijden en te verkondigen dat het leven slechts een schone schijn van oppervlakkige zorgeloosheid te bieden heeft (Borgman, 2017, pp. 133-158).

Geestelijke verzorging

De tendens tot uitbannen van de religie heeft een concrete toepassing in de geestelijke verzorging. Maar vele auteurs betogen dat het nodig is de motivatie en inspiratie van de professionals minstens enige ruimte te geven, tenminste als men de ziel van het professioneel handelen in de zorg wil redden. Eerder dan dat het management erop zou moeten letten dat de levensbeschouwelijke kleur van de medewerkers geen rol speelt bij hun zorgverlening, zou het moeten uitnodigen om die te expliciteren zodat men zich eventueel aan elkaars motivatie zou kunnen inspireren. Zo is het moge-

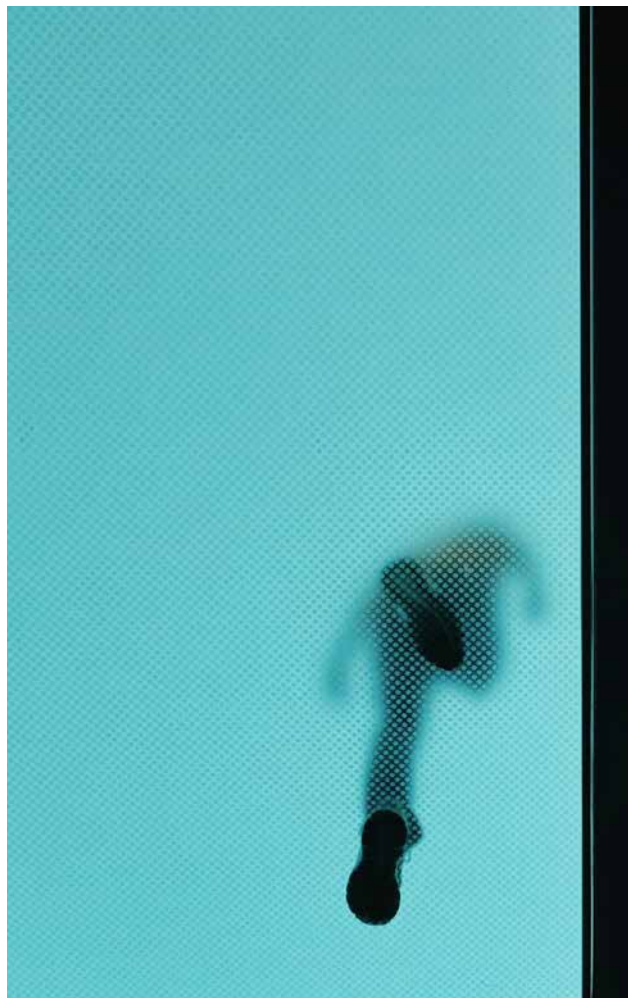
De kerk is de partner van allen die naar wijsheid streven

lijk om concrete 'morele vrijplaatsen' te creëren, waar als vanzelfsprekend de morele en existentiële vragen aan de orde komen die in een bepaalde context ontstaan. Ik werk dit nog verder uit aan de hand van de hierboven genoemde drie aspecten van de bijdrage van de kerk aan de samenleving. Trouwens, men zou toch ook moeten inzien dat 'de exclusieve aandacht voor bedrijfsmatige vormen van sturing, voor efficiency en voor resultaatverantwoording, de facto één specifieke zingevingsstijl binnen de organisaties in kwestie bevoordeelt' (Kunneman, 2006, p. 389). Tegen de achtergrond van wat ik schreef over de bijdrage van de kerk aan de samenleving, probeer ik enkele gedachten te ontwikkelen over het belang van de eigen identiteit bij het functioneren van de geestelijk verzorger.

(1) *Koesteren van het heilige*. De opdracht en de expertise van de geestelijke verzorging zijn, in de formulering van Ruard Ganzevoort (2009, p. 25): 'met mensen op weg gaan en hen bijstaan in de omgang met het heilige'. Dat betekent dat zowel identiteit als levensbeschouwelijke pluraliteit noodzakelijk is. Het gevolg is dat je als pastor er niet spontaan van uitgaat dat een cliënt meteen een gemeenschappelijk referentiekader met je zou delen. Maar wel dat je een dusdanig theologische professionaliteit bezit dat je 'vaar-

dig [bent] in het onderkennen, analyseren, interpreteren, evalueren en waar nodig bijsturen van het omgaan met het heilige in het leven van mensen' (Ganzevoort, 2009, p. 25). Een en ander vraagt een 'theologische professionaliteit' en 'dat is wat anders dan specifiek (christelijk)theologische inhoud', voegt Ganzevoort eraan toe. Waarmee hij wil zeggen, geloof ik toch, dat het verhaal van de cliënt uitgangspunt is en dat het dus nooit kan gaan om een of andere vorm van 'be-preken' van een cliënt. Het is kwestie van explicitering van oriëntatiepunten en interpretatiemogelijkheden, zoals Martin Walton (2009, pp. 27-37) betoogt. Het ligt voor de hand dat de geestelijk verzorger een inhoudelijke en normatieve benadering heeft. Precies daarom zal hij of zij erop letten zorgvuldig met inhouden en normen om te gaan, dat wil zeggen met respect voor het verhaal van de cliënt. Overigens is dat toch een absolute voorwaarde voor elke goede zorg, van welke aard dan ook.

Ook iemand als Harry Kunneman is de overtuiging toegedaan dat men 'vanuit eigen ervaringen en persoonlijk verantwoorde inspiratiebronnen' als geestelijk verzorger 'een betrokken, breed geïnformeerde gesprekspartner' moet zijn die in staat is mee te denken over zingevingvragen (Kunneman, 2006, p. 375). Nu is zingeving op zich zeker niet het monopolie van de geestelijke verzorging. Maar wat wel eigen is aan de geestelijke verzorging is het werken vanuit een eigen inspiratie, zonder dat deze verabsoluteerd wordt, en waarbij het verhaal van de cliënt altijd op de eerste plaats komt te staan. Opnieuw Kunneman (2006, p. 375): 'De doorslag geeft of de geestelijk verzorger als authentiek wordt ervaren en de eigen inspiratiebronnen en overtuigingen op basis van gelijkwaardigheid in het gesprek kan laten doorschijnen'. Het gaat bij geestelijke verzorging om het samen ontdekken van de betekenis van gebeurtenissen, c.q. levenservaringen. Het gaat dus om inhoud en de omgang daarmee. Precies dat omgaan met die inhoud krijgt in de dialoog tussen cliënt en geestelijk verzorger gestalte. Dat vraagt, naast vakkundigheid in psychologisch en cultureel opzicht, om een 'hoge graad van reflectie op de eigen innerlijke en uiterlijke verbindingen, en op de eigen communicatieve maar ook levensbeschouwelijke deelname aan dialoog' (Walton, 2009, pp. 35-36). Het vraagt dus ook om

een bewustzijn van een eigen identiteit, én om een vrije omgang met die identiteit.

(2) *Partner worden van allen die naar wijsheid streven.* Ook op dit punt heeft de geestelijke verzorging een eigen en bijzonder interessante bijdrage te leveren, namens de kerk. Specifieke zingevingskaders hebben namelijk een betekenis voor de omgang met praktische vragen die zich in het algemeen in de samenleving stellen. De geestelijke verzorging, zeker waar ze gestalte krijgt in justitiële instellingen of in de krijgsmacht maar vooral ook in ziekenhuizen, bevindt zich de facto in een context die, wat visies betreft, een afspiegeling is van de samenleving. De morele en existentiële vragen die zich hier aandienen 'zijn in hoge mate verstrengeld met de alledaagse, praktische gang

van zaken binnen de organisaties in kwestie en met de specifieke taak waarvoor zij staan' (Kunne-
man, 2006, p. 385). Kunne-
man betoogt dat daarmee 'een praktische toets' verbonden is. 'Wat hebben verschillende overtuigingen bijvoorbeeld bij te dragen aan het verminderen van bedekte vormen van discriminatie jegens vrouwen en homo's binnen de krijgsmacht? Of aan het vergroten van moreel zelfinzicht van gedetineerden? Of aan de verwerking van rouw en verlies in de confrontatie met ziekte en dood? Of aan het versterken van de betrokkenheid en de empathische vermogens van hulpverleners?' (ibidem).

De identiteit van de geestelijk verzorger zal een eigen licht laten schijnen op deze vragen, die als dusdanig vragen zijn waarop we als samenleving

een antwoord zullen moeten formuleren. Kunne-
man noemt op dit punt de noodzaak van wat hij noemt 'horizontale transcendentie'. Hij bedoelt dat tradities zich buiten de eigen grenzen moeten leren bewegen en de dialoog met elkaar moeten zoeken, uitgaande van de praktische vragen die zich voordoen. Op die wijze kunnen ze bijdragen aan de zo noodzakelijke "humuslaag" van inspirerende perspectieven, metaforen en verhalen' waaraan we als samenleving behoefte hebben ten einde geborgenheid en veiligheid te kunnen garanderen voor de burgers (Kunne-
man, 2006, p. 385). De 'horizontale transcendentie' is wezenlijk verbonden met de idee dat deze samenleving een gemeenschappelijk project is waaraan we ook met zijn allen moeten kunnen bijdragen. De bijdrage van geestelijk verzorgers is bijzonder concreet. Want... 'Geestelijk verzorgers voeren op individueel en op groepsniveau leerzame gesprekken met cliënten die een breed scala aan zingevingsstijlen vertegenwoordigen (...) en brengen daarbij hun eigen existentiële en morele perspectieven en inzichten op horizontale basis in het spel, in het teken van co-creatie en leerzame wrijving' (Kunne-
man, 2006, p. 388).

(3) *Met daden getuigen van solidariteit.* In de zending van een geestelijk verzorger drukt de kerk uit dat ze aanwezig wil zijn bij al die mensen die op een of andere wijze te lijden hebben. In die zin is de geestelijk verzorger de expressie van de solidariteit van de kerk. Houtepen heeft in dit verband ooit gesproken van een 'diaconale presentie met pastorale competentie' (Houtepen, 2003, p. 467). Het gaat daarbij niet zozeer om de vertegenwoordiging van de kerk aan het ziekbed of in gevangenis of anderszins, in de zin dat de kerk haar invloed in deze situaties zou claimen. Het gaat er wel om dat het duidelijk moet zijn dat de kerk, aangespoord door het evangelie waaruit ze leeft, mensen die lijden nooit in de steek laat. Het gaat niet om de invloed van de kerk, maar wel om de kwaliteit van haar aanwezigheid door het professionele handelen van de geestelijk verzorgers die zij onder haar gelovigen mag tellen. De geestelijk verzorger moet daarom ook kunnen rekenen op steun en betrokkenheid van de kerk. Directe interesse van de eigen parochie voor het werk dat men doet, kan daarbij bijvoorbeeld van groot belang zijn. Als er een van de parochianen als geeste-

lijk verzorger aan het werk is, dan schept dat overigens bijzondere kansen voor die parochie, omdat haar diaconale engagement kan verdiepen. Hetzelfde geldt voor de collega-pastores. Het zijn de geestelijk verzorgers die in de kring van de pastores vragen en uitdagingen binnen brengen die uitermate belangrijk zijn voor het pastoraat in het algemeen.

Wie de geestelijk verzorger ziet als een uitvoerder van vaststaande kerkelijke opvattingen doet zowel die geestelijk verzorger als de kerk onrecht

Mag het werk van de geestelijk verzorger gelden als een zinvolle wijze waarop de kerk in een seculiere samenleving aanwezig kan zijn, dan heeft dat uiteraard ook consequenties voor de kerk zelf. Op de eerste plaats zal de kerk zich medeverantwoordelijk weten voor de kwaliteit van de geestelijke verzorging. Dat uit zich in de eisen die ze zelf zal stellen aan ieder die door haar gezonden wordt. Op de tweede plaats moet zij ook zorgen voor begeleidende structuren die aan de geestelijk verzorgers de nodige steun bieden. Het gaat er niet om dat de kerk voorschrijft hoe zij hun werk moeten doen, maar wel dat zij ook binnen de kerk de ruimte vinden om over hun werk met elkaar en met anderen van gedachten te wisselen en als geestelijk verzorger ook in dialoog met de kerk gestalte kunnen geven aan hun opdracht. Ook op dit punt is dialoog een cruciaal gegeven. Als de geestelijk verzorger een van de expressies is van de betrokkenheid van de kerk bij de samenleving en als deze betrokkenheid in dialoog gestalte moet krijgen, dan kan het niet anders dan dat ook de relatie van de geestelijk verzorger met zijn of haar kerk getekend wordt door diezelfde dialoogstructuur. Met andere woorden: wie de geestelijk verzorger ziet als een uitvoerder van vaststaande kerkelijke opvattingen, doet zowel die geestelijk verzorger als de kerk onrecht.

Tot slot

Een geestelijk verzorger vertelt mij over het feit dat bij elke verbouwing van de locaties waar hij werkt, telkens weer de vraag opkomt naar de noodzaak van een stille ruimte. Vanuit het standpunt van de technisch-instrumentele benadering van het management wordt ze vaak gezien als een aantal dure vierkante meters die eigenlijk een onverantwoorde investering vormen. En als die ruimte dan toch nog gerealiseerd is, staat al vlug een of andere intervisiegroep voor de deur om er gebruik van te maken. Collega-hulpverleners moeten blijkbaar nog gevoelig gemaakt worden voor de noodzaak van dat soort van ruimte binnen een ziekenhuis. Wie de stille ruimte functioneel gaat inzetten, doet immers afbreuk aan haar betekenis. Patiënten komen er rust zoeken te midden van het lijden dat hen treft. Mantelzorgers komen er kracht zoeken die ze nodig hebben om het uit te houden in hun dienstbaarheid. Ieder doet dat vanuit eigen ervaring en aanvoelen, traditie en geloof. De ruimte is als een venster naar het mysterie dat vertrouwen wekt. Naast de deur van de stille ruimte in het gebouw van de Verenigde Naties hangt een tekst waarin o.a. het volgende staat: 'Het is de bedoeling in deze kleine ruimte een plek te creëren waar de deuren open kunnen staan naar de oneindige landen van gedachten en gebed'. En verder: 'Er is een oud gezegde dat de betekenis van een vat niet zit in zijn omhulsel, maar in de leegte. Zo is het ook met deze ruimte. Het is aan hen die hier komen om de leegte te vullen met wat zij vinden in de kern van hun stilte' (Bouman, 2006, pp. 175-176).

De eigen identiteit doet er dus toe: als bijdrage aan het open houden van het perspectief op een samenleving die nog meer aan menswaardigheid kan winnen. Daar is het ook de kerk om te doen en daar is het haar geestelijk verzorgers om te doen. Een stille ruimte is daarvan een symbool en juist daarom is het de plek waar mensen rust en geborgenheid kunnen vinden, ook met hun eigen persoonlijk verhaal dat er – precies door de stilte – totaal gerespecteerd wordt. In zijn inzet voor het behoud van de stille ruimte is die geestelijk verzorger een bondgenoot van allen die zoeken naar een zinvolle omgang met het lijden dat hen treft. Dat doet hij vanuit en namens de kerk, dat Volk

van God waartoe hij of zij behoort en dat in de wereld gezond is om er een spoor van Gods liefde te trekken.

Maar ook de ‘ongebonden geestelijk verzorger’ kan geen ander uitgangspunt hebben dan datzelfde bondgenootschap met de cliënt, die zoekend is naar de zin van wat hem of haar overkomt. Daartoe zal ook die geestelijk verzorger bij zichzelf te rade moeten gaan en zich bewust worden van de eigen (feitelijke) keuzes op dit punt. In die zin is men nooit ‘ongebonden’. Het is echter de kunst de behoefte aan bevestiging te weerstaan en de eigen keuzes niet op te dringen aan anderen. Als christen belijd ik het radicale respect dat God voor het zoeken van elke mens heeft. Daarom is die christelijke identiteit belangrijk, want ze vormt de basis voor een centraal aspect van de professionaliteit van de geestelijk verzorger. Maar ook een andere identiteit kan die ruimte bieden. Het is wel van belang om over elkaars identiteit in gesprek te blijven.

Dr. Joris Vercammen is de Oudkatholieke aartsbisschop van Utrecht. abvu@okkn.nl

Literatuur

- Borgman, E. (2017). *Leven van wat komt. Een katholiek uitzicht op de samenleving*. Utrecht: Meinema.
- Botton, A. de (2012). *Religion for Atheists: A non-believers' guide for the uses of religion*. London: Penguin Books.
- Boutellier, H. (2015). *Het seculiere experiment. Hoe we van God los gingen samenleven*. Amsterdam: Boom.
- Bouman, M. (2006). *De levensweg van Dag Hammarskjöld*. Kampen: Ten Have.
- De Kesel, M. (2010). *Goden breken. Essays over monotheïsme*. Amsterdam: Boom.
- Kunneman, H. (2006). Horizontale transcendentie en normatieve professionalisering: de casus geestelijke verzorging. In: W. B. H. J. van de Donk, A. P. Jonkers, G. J. Kronjee & R. J. J. Plum (red.), *Geloven in het publieke domein. Verkenningen van een dubbele transformatie* (pp. 367-394). WRR Verkenningen. Amsterdam: University Press.
- Ganzevoort, R. (2009). Geestelijke verzorging kan niet zonder theologie. *Handelingen*, 36(3), 25-34.
- Houtepen, A. (2003). God in het ziekenhuis. *Praktische Theologie*, 30(4), 466-479.
- Vercammen, J. (2016). *Godallemachtig eendrachtig. Hugo de Groot lezing 2016. Oude Kerk Delft*. Delft: Raad van Kerken.
- Walton, M. (2009). Dialogische kwaliteit. Identiteit van geestelijke verzorging in zorginstellingen. *Handelingen*, 36(3), 27-37.
- Williams, R. (2013). *Geloof in de publieke ruimte. Vught: Skandalon*.